

Інформаційні ресурси в інших галузях права

УДК 347.97.99:340.113

ВІЛЬЧИК Т.Б., кандидат юридичних наук,
кафедра організації судових та правоохоронних органів
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

**ДИСЦИПЛІНАРНА ТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТІВ**

Анотація. На підставі дослідження міжнародних стандартів адвокатської діяльності, законодавства, що регулює притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності у країнах ЄС та в Україні, а також наукових точок зору з цього приводу, автором формуються пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України, що регулює притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності.

Ключові слова: адвокат, дисциплінарна відповідальність адвоката, види дисциплінарних стягнень, дисциплінарне провадження, пропорційність санкцій.

Аннотация. На основании исследования международных стандартов адвокатской деятельности, законодательства, регулирующего привлечение адвокатов к дисциплинарной ответственности в странах ЕС и в Украине, а также научных точек зрения по этому поводу, автором формируются предложения по совершенствованию действующего законодательства Украины, регулирующего привлечение адвокатов к дисциплинарной ответственности.

Ключевые слова: адвокат, дисциплинарная ответственность адвоката, виды дисциплинарных взысканий, дисциплинарное производство, пропорциональность санкций.

Summary. Based on the research of the international advocacy standards, legislation that governs bringing lawyers to disciplinary liability in the EU and in Ukraine, as well as scientific points of view on this issue, the author formulates specific proposals to improve current legislation in Ukraine that regulates the arraignment of advocates to disciplinary liability.

Keywords: lawyer, disciplinary liability of advocates, the types of disciplinary sanctions, disciplinary proceedings, sanctions proportionality

Постановка проблеми. Ратифікація угоди про асоціацію з Європейським Союзом засвідчила вибір Україною європейської системи цінностей та стандартів захисту прав людини, практична реалізація яких можлива за умови, зокрема, ефективної реалізації своїх функцій суміжними правовими інститутами і перш за все – адвокатурою України. Інститут адвокатури потребує особливої уваги, оскільки тільки за умови його належного функціонування можливий розвиток демократії та верховенства права. Це є одним із головних критеріїв набуття Україною членства в ЄС. За таких умов дослідження проблем організації та функціонування правозахисного інституту адвокатури є актуальним і своєчасним, в тому числі – в контексті відповідності національного законодавства європейським стандартам у сфері дисциплінарної відповідальності адвокатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дисциплінарного провадження та юридичної відповідальності досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці, такі як С.С. Алексєєв, С.М. Братусь, В.С. Венедиктов, В.М. Кудрявцев, В.М. Лебедев, О.Е. Лейст, В.М. Манохін, Р.О. Халфіна, П.С. Елькінд, Р. Давид, М. Молло, Р. Уолкер та ін.

Безпосередньо проблемам дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні присвячена низка наукових статей (В.В. Заборовський, М.В. Кравченко, М.С.Косенко та ін.), також дисертаційне дослідження Т.С. Ковалевої, яке було здійснено у 2010 році, тобто до прийняття Закону “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”.

На цей час обговорюються проекти законів щодо внесення змін до Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” (далі – Закон), існує необхідність у подальшому вдосконаленні законодавства, що регулює діяльність адвокатури, в тому числі – в частині відповідальності адвокатів.

Метою статті є вдосконалення законодавчого врегулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні.

Викладення основного матеріалу. Зобов’язання держави щодо захисту адвокатів від несправедливого або довільного дисциплінарного переслідування і стягнення беруть свій початок в міжнародному праві прав людини. Зобов’язання забезпечити справедливий судовий розгляд, закріплене, зокрема, у статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та у статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, передбачає, що як законодавство, так і правозастосовна практика мають забезпечувати дотримання процесуальних гарантій у межах дисциплінарного провадження, у тому числі – при оскарженні у вищестоящий орган [1].

У випадках, коли адвокати не виконують свої професійні обов’язки, передбачені Кодексом поведінки або законодавством, відповідним міжнародним стандартам, таким як вірність інтересам клієнта, порядність, надання клієнтам допомоги всіма доступними засобами, підтримка гідності професії тощо, вони можуть бути притягнуті до справедливої дисциплінарної відповідальності із застосуванням домірних санкцій. Держава повинна гарантувати, що дисциплінарна відповідальність адвокатів може наступати лише у разі вчинення таких дій, які є порушенням встановлених правил [2].

Міжнародні принципи, що стосуються ролі адвокатів, передбачають обов’язок держави забезпечити неприпустимість несправедливого і довільного застосування дисциплінарних санкцій або інших заходів відповідальності, включаючи кримінальні, до адвокатів за дії, вчинені відповідно до їх професійних обов’язків, в тому числі закріплених в Основних принципах ООН, що стосуються ролі юристів [1]. Як відзначається Міжнародною комісією юристів, дисциплінарна система кожної держави повинна бути спрямована на забезпечення використання дисциплінарного провадження з єдиною метою підтримання професійних стандартів адвокатури та надання гарантій того, що адвокати діють виключно в інтересах своїх клієнтів, згідно професійних норм незалежності, честі та гідності професії, як це передбачено міжнародними стандартами [3].

Загальне поняття дисциплінарних санкцій у Рекомендації Res 2000(21) викладено в тексті принципу VI у вигляді чотирьох основних правил:

1. У тому випадку, якщо адвокати не дотримуються правил і стандартів, викладених у розроблених асоціаціями адвокатів Кодексах поведінки, або порушують законодавство, до таких адвокатів слід застосовувати необхідні заходи, в тому числі дисциплінарний розгляд.

2. Професійні асоціації адвокатів повинні брати участь у дисциплінарному розгляді щодо адвокатів і нести відповідальність за справедливість, законність і правильність його ведення.

3. Дисциплінарний розгляд має проводитися з дотриманням принципів і правил, передбачених Європейською Конвенцією з прав людини, включаючи право адвоката брати участь у дисциплінарному розгляді і оскаржити до суду прийняті дисциплінарні рішення.

4. Санкції, що застосовуються до адвоката, повинні відповідати тяжкості вчиненого ним проступку [4].

Український законодавець не надає легального визначення поняття дисциплінарної відповідальності адвокатів. Серед наукових точок зору найбільш прийнятною є позиція О.О. Бусуріної, яка вважає, що під цим поняттям слід розуміти особливий вид юридичної відповідальності, який застосовується до спеціального суб'єкта дисциплінарних правовідносин за вчинення дисциплінарного проступку, який виявляється у невиконанні або неналежному виконанні адвокатом своїх професійних обов'язків і встановлює застосування передбачених законом або нормами адвокатської етики заходів дисциплінарного впливу у встановленому для цього процедурному порядку [5, с. 29].

М.О. Женіна розкриває поняття дисциплінарної відповідальності адвоката через два аспекти [6, с. 25]:

- “позитивної відповідальності” (тобто властиве адвокату почуття обов'язку і сумлінного ставлення до його виконання);
- “ретроспективної відповідальності” (застосування до адвоката в особливому процедурному порядку міри стягнення (примусу) за неналежне виконання професійного обов'язку)

Під професійною відповідальністю адвоката В.Д. Наумов розуміє передбачену законодавством санкцію, виражену у формі цивільно-правового обов'язку адвоката відшкодувати збитки, заподіяні третім особам в результаті неналежного надання правової допомоги [7, с. 23]. Відповідальність може настати лише за наявності шкоди, завданої клієнту та наявності причинно-наслідкового зв'язку між діяльністю адвоката і шкодою. Це передбачає, що шкода стала об'єктивним наслідком поведінки винної особи [8, с. 869]. Шкода може бути завдана адвокатом як умисно, так і без умислу.

За нашою думкою, у Законі України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” доцільно закріпити наступне визначення: Дисциплінарна відповідальність адвоката – особливий вид юридичної відповідальності, який застосовується до адвоката за вчинення дисциплінарного проступку, а саме – невиконання або неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків і передбачає застосування встановлених законом або нормами адвокатської етики заходів дисциплінарного впливу при додержанні порядку, закріпленому у законі.

Закон закріплює наступні види дисциплінарних стягнень: 1) попередження; 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року; 3) для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України. (ст. 35 Закону). Між такими видами дисциплінарних стягнень, як попередження та зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року дистанція вельми значна. До того ж ні в Законі, ні в Правилах адвокатської етики від 17 листопада 2012 року [9] немає конкретних вказівок на те, які санкції застосовуються щодо яких проступків адвокатів. Разом з тим, порушення прав адвоката може мати місце у випадку, коли “практично будь-яку провину при бажанні дисциплінарного органу може бути визнано за достатню фактичну підставу для притягнення до дисциплінарної відповідальності” і призвести до зміщення особи з посади або позбавлення права здійснювати професійну діяльність [10] – з одного боку, а також, суттєво вплинути на становище особи, яка залишається без представника або захисника її інтересів – з іншого.

За думкою адвокатів, застосуванням до адвоката такого виду дисциплінарного стягнення, як призупинення права на заняття адвокатською діяльністю, законодавець передусім “карає” його клієнтів. За часів обов’язкового членства в колегіях, питання про передачу справ адвоката право на заняття адвокатською діяльністю якого було призупинено вирішувалося передачею його справ до іншого адвоката, члену цієї ж колегії. На сьогоднішній день незрозуміло, як у цій ситуації діяти клієнтам індивідуально практикуючого адвоката, які уклали з ним договір про надання правової допомоги до прийняття КДКА рішення про призупинення права на заняття адвокатською діяльністю [11].

Венеціанська комісія у своєму спільному висновку щодо проекту Закону “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” звернула увагу на те, що у зв’язку з тим, що різниця між попередженням та зупиненням права на здійснення адвокатської діяльності дуже велика, і в багатьох випадках не дає змогу розумно врахувати тяжкість проступку, то було б розумно включити до списку санкцій щодо адвоката і штрафи [12].

На недостатність для належного забезпечення адвокатської дисципліни дисциплінарних стягнень щодо адвокатів в Україні неодноразово зверталась увага і вітчизняними науковцями [13, с. 105; 14, с. 157]. Так, М.С. Косенко пропонує введення такого засобу дисциплінарного впливу, як обговорення поведінки адвоката на конференції адвокатів регіону, а у виняткових випадках – на З’їзді адвокатів України, де можна заслуховувати адвокатів, які вчинили дисциплінарні проступки [15, с. 67].

Крім того, будь-яке стягнення, накладене в результаті дисциплінарного провадження, у тому числі – позбавлення статусу адвоката, має відповідати принципу пропорційності. Даний принцип також передбачає, що стягнення має відповідати встановленим професійним стандартам і не повинно бути надмірним з урахуванням вчиненого проступку, обставин справи і особи адвоката. Як вказується Міжнародною комісією юристів, стягнення за вчинення проступку може бути надмірним, якщо не розглядалося питання про можливість застосування інших, більш м’яких санкцій, або якщо такі альтернативні санкції не є достатніми для захисту суспільного інтересу щодо захисту чесності та непідкупності професії [16].

Враховуючи викладене, уявляється доцільним розширення видів дисциплінарної відповідальності адвокатів у законодавстві України за рахунок введення грошового стягнення у розмірі та порядку, які повинні визначатися Радою адвокатів України, яке може бути застосоване як окреме дисциплінарне стягнення, а також разом з позбавленням адвоката його статусу. Вважаємо, що за вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень:

1) попередження;

2) догана;

3) грошове стягнення у розмірі та порядку, визначених Радою адвокатів України, що сплачується на рахунок кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону за місцем перебування такого адвоката в Єдиному реєстрі адвокатів України протягом 10 робочих днів з дати прийняття рішення про дане дисциплінарне стягнення;

4) для адвокатів України – позбавлення права на зайняття адвокатською діяльністю, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України з занесенням про це відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України.

В якості додаткових заходів доцільно було б передбачити наступні: заборона роботи у керівних органах адвокатського самоврядування терміном від 1 до 3-х років, заборона навчання адвокатів-стажерів, заслуховування пояснень адвоката, що вчинив дисциплінарне правопорушення, на засіданні органів адвокатського самоврядування.

Серед вітчизняних і зарубіжних вчених думка про те, що адвокат може бути суб'єктом цивільно-правової (майнової відповідальності) є загальноприйнятою. Так, М.В. Кравченко вважає, що достатніх підстав для закріплення в законі положення про неможливість відповідальності адвокатів, а тим більше матеріальної, за вчинення правопорушення нема і бути не може. На сторони за договором про надання правової допомоги поширюються загальні положення зобов'язального та договірної права, в тому числі й про цивільно-правову відповідальність. Це надає достатньо підстав для подальшого встановлення теоретичних засад та визначення правового регулювання відповідальності адвокатів за невиконання чи неналежне виконання обов'язків за вказаним договором [17, с. 133].

Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” фактично унеможливило притягнення адвокатів до цивільно-правової відповідальності, зокрема, у випадку необхідності відшкодування збитків, завданих клієнту порушенням адвокатом своїх зобов'язань (п. 14 ч. 1 ст. 23 Закону). За думкою науковців, це є :

- відхиленням від принципу рівності сторін цивільних правовідносин та свободи договору;
- блокує можливість застосування правових наслідків глави 51 ЦК України щодо відповідальності за порушення зобов'язань;
- ставить під сумнів можливість застосування окремих видів забезпечення виконання зобов'язань, зокрема неустойки (параграф 2 глави 49 ЦК України);
- спричиняє запитання про вибір санкцій за порушення адвокатів і підміну їх лише дисциплінарними санкціями;
- забезпечує “тепличі” умови для професійної діяльності адвокатів [17, с. 132].

Фахівцями у галузі цивільного права М.І. Брагінським і В.В. Витрянським розділяється думка, згідно з якою правовідносини, що виникають між адвокатом і його клієнтом в межах договорів про надання юридичних (правових) послуг відповідають ознакам, передбаченим нормами про договір оплатного надання послуг [18], за яким виконавець зобов'язується за завданням замовника надати послуги (здійснити певні дії або здійснити певну діяльність), а замовник зобов'язується оплатити ці послуги (ст. 779 ЦК України).

У правовідносинах “адвокат – клієнт” найбільш слабкою стороною необхідно визнати саме клієнта, – справедливо відзначає В.Р. Дюкіна, – зважаючи на це законодавством країн ЄС, щоб вирівняти сторони угоди, встановлюються особливі умови його участі у правовідносинах, зокрема, можливість клієнта в будь-який час після укладення угоди відмовитися від виконання її умов, що неприпустимо для адвоката, зобов'язаного виконати всі умови укладеної угоди, покладання на адвоката додаткових обов'язків (дотримання адвокатської таємниці, професійних норм, заборона на суміщення правової практики з окремими видами діяльності, заборона відмови від справи, у випадку якщо адвокат вважає позицію безпідставною та інші), посилення відповідальності адвоката у зобов'язанні за його невиконання або неналежне виконання [19, с. 106].

Основною особливістю предмета договору про надання правової (юридичної) допомоги виступає мета надання такої допомоги – захист прав та інтересів довірителя. Як зазначає Р.Г. Мельниченко, це може бути як пряма (у формі судового представництва), так і опосередкована (у вигляді консультування, складання процесуальних та інших документів) участь адвоката у вирішенні юридичного конфлікту за участю довірителя [20, с. 19]. Угода про надання юридичної допомоги є двосторонньою обов'язковою, *сіналлагматичною*: обов'язок довірителя (виплатити

адвокату гонорар) обумовлюється зустрічним обов'язком адвоката (надати довірителю правову допомогу). Це означає, що кожна зі сторін зобов'язана до виконання тільки до тих пір, поки виконання зустрічної вимоги залишається можливим, так що пред'явити вимоги до іншої сторони можна, лише виконавши свої зобов'язання (або, принаймні, приступивши до їх виконання). Крім того, сторонам заздалегідь відомий обсяг виконання за договором, як в частині обсягу надання правової допомоги, так і в частині винагороди, що виплачується адвокату. Виняток становлять договори абонентського юридичного обслуговування, де заздалегідь невідомо, в якому обсязі замовнику буде потрібна допомога адвоката і якою мірою внесена абонентська плата буде реально відпрацьована, а також випадки встановлення в угоді про надання правової допомоги погодинної оплати праці адвоката [21].

Закріплення в договорі умов про відповідальність довірителя або про способи забезпечення виконання його договірних обов'язків є суперечним суті професії адвоката, оскільки його призначенням є надання допомоги довірителю, а не застосування по відношенню до нього будь-яких санкцій. Навпаки, щодо адвоката в законі повинна бути передбачена прямо протилежна норма: угода з довірителем має визначати розмір і характер відповідальності адвоката. Аналогічна норма передбачена Федеральним законом у Росії “Про адвокатську діяльність і адвокатуру в Російській Федерації” від 31.05.02 р. № 63-ФЗ, у відповідності з якою до істотних умов угоди адвоката з клієнтом належать, зокрема, розмір і характер відповідальності адвоката (адвокатів), які прийняли (взяли) виконання доручення (п.п. 5 п. 4 ст. 25 Закону РФ) [22].

Відповідно до національного законодавства договір про надання правової допомоги – домовленість, за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується здійснити захист, представництво або надати інші види правової допомоги другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору (п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”). Очевидно, що у його конструкції є зобов'язання, а якщо це так, то повинні бути і види забезпечення їх виконання, – справедливо зауважує М.В. Кравченко [17, с. 132].

Однак, зрозуміло, що на практиці не завжди легко буде довести вину адвоката у порушенні зобов'язань за договором про надання правової допомоги. Наприклад, щоб зробити висновок, що помилка адвоката привела до незаконного рішення, необхідно довести, що існує причинно-наслідковий зв'язок між діями (бездіяльністю) адвоката і винесенням незаконного рішення у справі. У тому випадку, якщо це буде доведено, збитки довірителя, які можуть бути пов'язані із затримкою прийняття законного судового рішення, з оплатою гонорару адвокату, який порушив свої зобов'язання, а також з іншими обставинами, якщо вони підтверджені в суді, підлягають відшкодуванню. У випадку, якщо адвокат підписав договір або вчинив іншу дію, яка істотним чином може вплинути на рішення у справі, заздалегідь не погодивши ці дії з клієнтом, тобто перевищив свої повноваження, то вирішення питання про його відповідальність на практиці не повинне викликати жодних труднощів. (У судовій практиці Франції це визнається недбалим виконанням функцій).

Слід звернути увагу на те, що заходи матеріальної відповідальності адвокатів були закріплені ще у часи Александра II, у Заснуванні судових установ, які передбачали, що “за пропущені з вини присяжного повіреного узаконених термінів і всяке інше порушення встановлених правил і форм “тяжущийся” має право, якщо йому було завдано від сього якоїсь шкоди, стягнути з повіреного свої збитки через той суд, в якому він вів справу” (стаття 404) [23, с. 331].

На цей час, як свідчить аналіз практики діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (далі – КДКА) основними зі скарг, що подаються на діяльність адвокатів, є скарги на невиконання адвокатом своїх професійних обов’язків, на отримання гонорару без надання правових послуг або надання їх не в повному обсязі чи на неналежну якість останніх, допущення адвокатами конфлікту інтересів, на невиконання адвокатами професійних обов’язків, зокрема, неявка в судові засідання, для проведення слідчих дій, на негідну поведінку в суді, подання завідомо неправдивих і фальсифікованих документів, затягування розгляду справи, тиск на свідків, несумісності адвокатської діяльності з іншими видами діяльності тощо [24].

Окрім того, на практиці часто виникають претензії щодо завищення тарифу захисника та вимоги повернути не відпрацьовані захисником кошти. Як окрему категорію спорів КДКА намагаються виводити їх зі сфери дисциплінарних проваджень, оскільки, як вважає В. Загарія “...вони стосуються сфери цивільно-правових відносин: є договір, є перелік описаних послуг, є вимога повернути гроші. Ми – не суд, ми не можемо втручатися в цивільно-правові відносини між клієнтом і адвокатом. І в задоволенні таких скарг, як правило, відмовляємо” [25].

Висновки.

Виходячи з викладеного, вважаємо необхідним:

1) Розширення видів дисциплінарної відповідальності адвокатів у законодавстві України за рахунок введення грошового стягнення у розмірі та порядку, які повинні визначитися Радою адвокатів України, яке може бути застосоване як окреме дисциплінарне стягнення, так і разом з позбавленням адвоката його статусу.

2) В Законі України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” слід закріпити не тільки норми корпоративної (дисциплінарної), але й цивільно-правової (майнової) відповідальності адвоката, що відповідатиме європейським стандартам у галузі прав людини, сприятиме зміцненню гарантій осіб при реалізації їх конституційного права на правову допомогу та підвищенню якості останньої.

Використана література

1. Основные принципы, касающиеся роли юристов : приняты восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, (Гавана, 27 августа – 7 сентября 1990 г.) / Собрание международных документов “Права человека и судопроизводство”. – М., 2002.

2. Руководство по созданию и применению процедур обжалования и привлечения к дисциплинарной ответственности. – (Международная ассоциация адвокатов (ИВА). – Режим доступа : [//www.ibanet.org/Document/Default](http://www.ibanet.org/Document/Default)

3. Дисциплинарное производство в отношении адвокатов в странах СНГ : анализ международного права и стандартов, (19 июня 2013 г.) – Режим доступа : [//www.eurasian-advocacy.ru/PDF/cis_icj_opinion_lawyers_discipline_law_advocacy_analysis_brief_2013_rus.pdf](http://www.eurasian-advocacy.ru/PDF/cis_icj_opinion_lawyers_discipline_law_advocacy_analysis_brief_2013_rus.pdf)

4. О свободе осуществления профессии адвоката : Рекомендации Rec 2000(21) Комитета Министров государствам-членам. – Режим доступа : https://eshra375.files.wordpress.com/.../rec_200021.docx

5. Бусурина Е.О. Дисциплинарная ответственность адвокатов в правозащитной деятельности : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.11. – М., – 2013. – 30 с.

6. Женина М.А. Теоретические и практические проблемы дисциплинарной ответственности адвоката : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.11. – М., 2009. – 29 с.

7. Наумов Д.В. Гражданско-правовое регулирование обязательного страхования профессиональной имущественной ответственности адвокатов : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. – Волгоград, 2011. – 26 с.
8. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2-х т. ; за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.). – К. : Юрінком Інтер. – 2008. – 1088 с.
9. Правила адвокатської етики : затверджено установчим з'їздом адвокатів України від 17 листопада 2012 року. – Режим доступу : <http://vkdka.org/pravil-advokatskoji-etiki>
10. Международная комиссия юристов. Дисциплинарное производство в отношении адвокатов в странах СНГ : анализ международного права и стандартов, (19 июня 2013 г.). – Режим доступа : [//www.eurasian-advocacy.ru/PDF/cis_icj_opinion_lawyers_discipline_law_advocacy_anal_ysis_brief_2013_rus.pdf](http://www.eurasian-advocacy.ru/PDF/cis_icj_opinion_lawyers_discipline_law_advocacy_anal_ysis_brief_2013_rus.pdf)
11. Авторов А. Некоторые аспекты дисциплинарной ответственности адвоката в законопроекте “Об адвокатуре и адвокатской деятельности”. – Режим доступу : http://jurliga.ligazakon.ua/blogs_article/91.htm
12. Спільний висновок Венеціанської комісії від 18 жовтня 2011 року щодо проекту Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”. – Режим доступу : <http://lib.istu.edu.ua/index.php?p=34&id=4350&par=74>
13. Заборовський В.В. Дисциплінарна відповідальність адвоката : поняття та види // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 4. – С. 103-105.
14. Косенко М.С. Досвід зарубіжних країн щодо організаційно-правових засад діяльності дисциплінарних органів адвокатури // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – Вип. 2. – С. 151-158.
15. Косенко М.С. Участие квалификационно-дисциплинарной комиссии адвокатуры в обеспечении адвокатской дисциплины в Украине // Закон и жизнь. – 2013. – № 9(261). – С. 66-70.
16. Дисциплинарное производство в отношении адвокатов в странах СНГ : анализ международного права и стандартов, (19 июня 2013 г.). – Режим доступу : [//www.eurasian-advocacy.ru/PDF/cis_icj_opinion_lawyers_discipline_law_advocacy_analysis_brief_2013_rus.pdf](http://www.eurasian-advocacy.ru/PDF/cis_icj_opinion_lawyers_discipline_law_advocacy_analysis_brief_2013_rus.pdf)
17. Кравченко М.В. Щодо відповідальності адвоката за порушення зобов'язань за договором про надання правової допомоги // Юридичний вісник. – 2014. – № 3(32). – С. 130-134.
18. Брагинский М.И. Договорное право. Договоры о выполнении работ и оказании услуг / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – [Кн. 3, изд. исп. и доп.]. – М., Статут, 2002.
19. Дюкина В.Р. Гражданско-правовое регулирование оказания адвокатских услуг в праве Европейского Союза : дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. – М., 2014. – 201 с.
20. Мельниченко Р.Г. Конституционное право на юридическую помощь : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук. – Волгоград, 2001. – С. 17-20.
21. Токмаков И.С. В вопросе об общей характеристике соглашения об оказании юридической помощи // Адвокатская практика. – 2012. – № 3.
22. Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации : Федеральный Закон РФ от 31.05.02 г. № 63-ФЗ. – Режим доступу : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=183241>
23. Реформы Александра II. – М. : Юрид. лит., 1998. – 331 с.
24. Не можу залишатися осторонь, коли хтось потребує мого втручання як адвоката // Закон і Бізнес. – 2014 р. – № 6(1148). – С. 12-13.
25. Кім Ю. Фактично ВКДКА формує практику правозастосування Правил адвокатської етики. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/42755-valentin_zagariya_faktichno_vkdkka_formue_praktiku_pravozasto